

PISA 2022

Økonomiforståelse og holdninger til
personlig økonomi blant norske 15-åring

Om rapporten

I 2022 ble PISA-undersøkelsen gjennomført for åttende gang, og det var første gang norske elever deltok på tilleggsundersøkelsen i økonomiforståelse. Totalt deltok omtrent 8 500 norske elever fra 260 skoler, og alle elevene svarte på et spørreskjema om holdninger til personlig økonomi, vaner og økonomiundervisning på skolen. 1717 av elevene fikk faglige oppgaver som målte økonomiforståelse. PISA-undersøkelsen administreres av Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). I Norge er det Institutt for lærerutdanning og skoleforskning (ILS) ved Universitetet i Oslo som gjennomfører undersøkelsen på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet. Denne rapporten er skrevet av PISA-gruppa ved ILS: Fredrik Jensen, Tove Stjern Frønes, Andreas Pettersen, Anna Eriksen, Maria Løvgren og Eva K. Narvhus.

Design: Kamouflert AS

Foto: Getty Images /
Adobe Stock

Sammendrag

PISA Økonomiforståelse

I PISA 2022 deltok elevene i en tilleggsundersøkelse om økonomiforståelse med oppgaver innen blant annet personlig økonomi. Personlig økonomi er også vektlagt i LK20, både i det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring og i fagene matematikk og samfunnsfag. Økonomiforståelse defineres som en kombinasjon av økonomisk bevissthet, kunnskap, ferdigheter, holdninger og atferd som er nødvendig for å ta fornuftige økonomiske valg. Denne rapporten inneholder både elevenes resultater på en faglig prøve i økonomiforståelse og elevenes svar på et spørreskjema om holdninger til økonomi, interesse for økonomiske spørsmål og vaner.

Internasjonal sammenlikning

Kun 20 land deltok i undersøkelsen, 14 av disse er medlemmer i OECD. Norge og Danmark er de eneste nordiske landene som deltok, og det er ikke grunnlag for utstrakt internasjonal sammenlikning. Denne rapporten bygger på norske elevers svar på den faglige prøven og spørreskjemaet.

Middels norske resultater

De norske elevene har et gjennomsnittresultat på 489 poeng, signifikant lavere enn gjennomsnittet for de deltakende OECD-landene. Norge er blant de landene som har størst spredning, det vil si stor avstand mellom lavt presterende og høyt presterende elever. 22,8 prosent av de norske elevene presterer på lavt nivå, mens 10,5 prosent presterer på høyt nivå. Det er en liten kjønnsforskjell i jentenes favor.

Mindre forskjeller mellom elever enn i mange andre land

Norge er det landet i PISA-undersøkelsen med høyest gjennomsnittlig sosioøkonomisk status (SØS) og blant landene med minst forskjeller i SØS blant elevene. I økonomiforståelse er Norge blant landene med relativt liten forskjell i prestasjoner mellom elever med lavest og høyest SØS.

Dette er omtrent likt som for de to andre fagområdene i PISA 2022.

Elevers vaner, interesse for og kunnskap om økonomi

Elevers økonomiske problemløsningsevne og prestasjoner i økonomiforståelse henger sammen med elevenes kunnskapsnivå om økonomi, egne forbruks- og sparevaner og erfaring med ulike økonomiske transaksjoner. De fleste elevene rapporterer at de selv kan bestemme hva de skal bruke pengene sine på – i Norge gjelder dette 89 prosent av elevene.

Foreldre og venners betydning for økonomiske avgjørelser

De fleste elevene rapporterer at de snakker med foreldrene sine om penger. 71 prosent av de norske elevene rapporterer at de snakker med foreldrene sine ukentlig eller månedlig om økonomiske avgjørelser. Ungdom oppgir selv at venner ikke har stor innflytelse på pengebruken deres.

Elevers forbruks- og sparevaner

Høyt presterende elever rapporterer i større grad enn lavt presterende at de sammenlikner priser i ulike butikker før de kjøper noe, og de rapporterer i større grad at de har spart penger i løpet av det siste året.

Undervisning i økonomiforståelse

Elevene ble spurt om de har hørt om eller lært om ulike fagbegreper på skolen i løpet av de siste 12 månedene. Minst halvparten av elevene oppgir å vite hva lønn, budsjett, banklån, bankkort, aksjer, pensjonsplan, renteutgifter, inntektsskatt og valutakurs er. De ble også spurt om mer spesialiserte begreper som rentes rente, utbytte og avkastning, og få elever oppgir å vite hva disse betyr. Elever som rapporterer at de har lært og fortsatt kan disse økonomirelaterte begrepene, presterer bedre på prøven i økonomiforståelse.

Økonomiforståelse blant ungdom

De fleste barn og unge får erfaringer med personlig økonomi på fritida. Banker og andre aktører tilbyr opplæring gjennom kundeforhold, og med ny teknologi som smarttelefon, apper og bankkort for barn har stadig yngre elever anledning til å ta egne økonomiske avgjørelser og bruke penger på en mer selvstendig måte. Samtidig gir de digitale tjenestene også flere fristelser og økt risiko for å bli lurt, også i økonomiske spørsmål. Barn og unges økonomiforståelse og holdninger til personlig økonomi, vaner og økonomiundervisning på skolen er i liten grad kartlagt, både i Norge og internasjonalt, og dette er bakgrunnen for at Norge valgte å delta i PISAs tilleggsundersøkelse i 2022.

Økonomiforståelse i skolen

I Norge får alle barn i grunnskolen og videregående skole opplæring i økonomiforståelse i fagene matematikk og samfunnsfag. Det er også stadfestet i læreplanens overordnede del at det å håndtere personlig økonomi er et viktig område innenfor det tverrfaglige temaet *Folkehelse og livsmestring*. Gjennom arbeid med folkehelse og livsmestring skal elevene få «kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheter til å ta ansvarlige livsvalg. I barne- og ungdomsårene er utvikling av et positivt selvbilde og en trygg identitet særlig avgjørende» (Kunnskapsdepartementet, 2017). Det legges videre vekt på at hvis den enkelte settes i stand til å ta gode livsvalg, kan dette ha stor betydning for folkehelsen: «Livsmestring dreier seg om å kunne forstå og å kunne påvirke faktorer som har betydning for mestring av eget liv. Temaet skal bidra til at elevene lærer å håndtere medgang og motgang, og personlige og praktiske utfordringer på en best mulig måte.»

I samfunnsfag skal elever arbeide med problemstillinger knyttet til økonomi og forbruk, og se sammenhengen mellom disse (Utdanningsdirektoratet, 2020b), og i matematikk knyttes problemløsning, statistikk og personlig økonomi

til fagets arbeid med folkehelse og livsmestring (Utdanningsdirektoratet, 2020a).

Hva måler PISA-undersøkelsen?

PISA (Programme for International Student Assessment) er en internasjonal undersøkelse av 15-åringers kompetanse i matematikk, naturfag og lesing. Undersøkelsen gjentas hvert tredje år, og elevene svarer på faglige oppgaver innenfor de tre nevnte fagområdene samt et spørreskjema med spørsmål om hjemmebakgrunn, interesser, holdninger og hvilke meninger de har om undervisningen og læringsmiljøet ved skolen de går på. PISA 2022 er første gang norske elever deltar på tilleggsprøven i økonomiforståelse.

Oppgavene som inngår i PISA-prøven, er utviklet på bakgrunn av rammeverk for de ulike fagområdene. Rammeverkene er utviklet av internasjonale ekspertgrupper bestående av skolefolk og forskere og beskriver hva slags kompetanse undersøkelsen måler. Oppgavene i prøven legger vekt på at elevene skal bruke sin kunnskap og kompetanse for å løse problemer og håndtere utfordringer som hovedsakelig er knyttet til virkelighetsnære situasjoner eller autentiske tekster.

Hva innebærer økonomiforståelse?

Definisjonen av økonomiforståelse i PISA bygger på OECDs definisjon av økonomiforståelse for voksne: «En kombinasjon av økonomisk bevissthet, kunnskap, ferdigheter, holdninger og atferd som er nødvendig for å ta fornuftige økonomiske beslutninger og til slutt oppnå individuell økonomisk velferd» (OECD, 2020). I PISA er definisjonen tilpasset 15-åringene og legger vekt på elevenes evne til å bruke økonomiske kunnskaper og ferdigheter til å møte utfordringer i framtida: «Økonomiforståelse innebærer kunnskap om og forståelse for økonomiske begreper og risiko, samt ferdigheter og holdninger til å anvende denne kunnskapen for å ta fornuftige økonomiske avgjørelser. En god

økonomiforståelse vil kunne bedre den personlige økonomien, gjøre det mulig å delta i samfunnet og bedre den felles økonomiske velferden i samfunnet.»

Forholdet mellom regning, lesing og økonomiforståelse

For å mestre oppgavene i økonomiforståelse er det viktig at elevene har grunnleggende matematikk- og leseferdigheter, og oppgavene baserer seg også på problemløsning og kritisk tenking. Regneferdigheter knyttet til å bruke matematikk i ulike kontekster vil være avgjørende i arbeidet med prøven i økonomiforståelse. Elevene må vise tallforståelse, tolke ulike tallrepresentasjoner, beregne og estimere. Tallforståelse er spesielt viktig, siden økonomiske avgjørelser ofte krever at vi forstår prosentregning og enten kan regne selv eller bruke verktøy som kalkulator og regneark. Leseferdighetene legger på samme måte grunnlaget for å mestre økonomiforståelse, både gjennom evnen til å lese og forstå komplekse tekster og til å tilegne oss ny kunnskap og spesialiserte begreper gjennom tekstlige framstillinger.

Innholdsområder i prøven

Prøven i økonomiforståelse er ikke en prøve i matematikk, men elevene må bruke sin evne til å løse matematiske problemer i økonomiske sammenhenger. I rammeverket er det fire områder som definerer elevenes kunnskap om økonomi og evne til problemløsning:

- *Penger og transaksjoner:* bevissthet om pengers former og formål, håndtere pengetransaksjoner og ta vare på dokumenter og kvitteringer
- *Planlegge og styre økonomi:* evne til å overvåke, administrere og planlegge inntekter og utgifter, og forstå hvordan man kan øke formue og bedre den økonomiske situasjonen

- *Risiko og gevinst:* evne til å gjenkjenne og håndtere risiko og usikkerhet i økonomien, samt å forstå muligheter for økonomisk gevinst eller tap i økonomiske sammenhenger
- *Det økonomiske systemet:* bruke kunnskap om økonomi og forstå hvordan den kan påvirkes av faktorer som teknologi, utvikling, politikk og overnasjonale tiltak for bærekraftig vekst.

Prosesser i oppgaveløsning i økonomiforståelse

Oppgavene i PISA-prøven utfordrer elevene til å løse problemer i en tekstlig kontekst, og elevene må forstå, analysere, resonnerer, vurdere og foreslå løsninger. Hver oppgave i økonomiforståelse er laget med tanke på én eller flere av fire prosesser:

- *Finne økonomisk informasjon:* elevene må finne fram til relevant informasjon i ulike kilder
- *Analysere økonomisk informasjon i ulike situasjoner:* elevene må analysere informasjon for å se sammenhenger, identifisere underliggende antakelser eller implikasjoner av et problem gjennom tolkning, sammenlikning, kontrastering og sammenfatning av informasjon
- *Vurdere økonomiske problemstillinger:* elevene må evaluere begrunnelser og forklaringer ved å bruke kunnskap og ved selv å forklare, resonnerer og generalisere
- *Anvende økonomisk kunnskap og forståelse:* elevene må vise at de kan bruke kunnskap og anvende den for å ta fornuftige økonomiske avgjørelser.

Eksempeloppgaver

Prøven i økonomiforståelse inneholdt i alt 46 oppgaver, og temaet for oppgavene var enten penger og transaksjoner, økonomisk planlegging og styring, risiko og gevinst eller det økonomiske systemet. Hver oppgave målte én eller flere av de fire prosessene: å finne økonomisk informasjon, å analysere økonomisk informasjon og situasjoner, å vurdere økonomiske problemstillinger og å anvende økonomisk kunnskap og forståelse.

De fleste oppgavene i PISA-prøvene offentliggjøres ikke siden de brukes igjen i senere gjennomføringer. Nedenfor er de tre første oppgaveeksemplene frigitt etter undersøkelsen i PISA 2022. De resterende oppgavene ble publisert etter PISA 2018, som eksempler på prøveformater og innhold som er typisk for prøven. Selv om de er brukt for noen år siden, berører de problemstillinger som elevene møter når de skal styre sin egen økonomi, også i dag.

→ Dette spørsmålet krever at elevene forstår at lån innebærer at man må betale renter. For å få poeng bør elevene velge svaret «Mer enn 600 zed» og forklare at dette er fordi Georg må betale renter, gebyrer, etableringskostnader eller liknende på lånet. De kan også velge «Nøyaktig 600 zed» så lenge de forklarer at dette er det sykkelen koster, og at det vil komme kostnader i tillegg. Noen elever viser også til teksten på skiltet, der det står at det er renter på lånet, og dette er godtatt som svar.

Mestringsnivå	3
Innholdsområde	Penger og transaksjoner
Prosess	Finne økonomisk informasjon

PISA 2022

Ny sykkel
Spørsmål 1 / 2

Les "Ny sykkel" til høyre. Svar på spørsmålet ved å klikke på ett av alternativene, og begrunn derefter svaret ditt.

Georg kjøper en sykkel.
Han tar opp et lån i sykkelbutikkens finansieringsselskap.
Hvor mye må Georg betale?

Mindre enn 600 zed.
 Mer enn 600 zed.
 Nøyaktig 600 zed.

Begrunn svaret ditt.

NY SYKKEL

Terrengsykkel
600 zed kontant!

Har du ikke kontanter? Spar etter vår finansieringsordning.

Lave rentesatser!

→ Dette spørsmålet krever at elevene viser at de forstår konseptet og formålet med en forsikringsavtale ved å velge det første svaralternativet «Innboforsikring».

Mestringsnivå	1
Innholdsområde	Risiko og gevinst
Prosess	Finne økonomisk informasjon

PISA 2022

Ny sykkel
Spørsmål 2 / 2

Les "Ny sykkel" til høyre. Svar på spørsmålet ved å klikke på ett av alternativene.

Mange sykler har blitt stjålet i området der Georg bor.
Hvilket produkt vil beskytte Georg økonomisk hvis sykkelens hans blir stjålet fra garasjen?

Innboforsikring.
 Reisesekker.
 Statuforsikringer.
 Boisikling.

NY SYKKEL

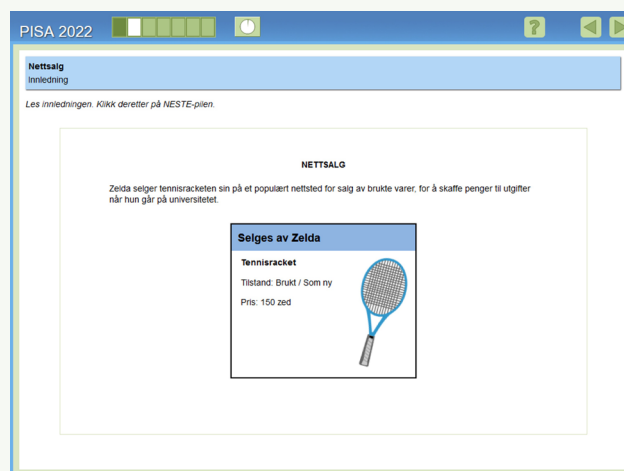
Terrengsykkel
600 zed kontant!

Har du ikke kontanter? Spar etter vår finansieringsordning.

Lave rentesatser!

→ ↘ Dette spørsmålet undersøker elevenes bevissthet om risikoen ved å dele informasjon med ukjente på nettet. Elevene må tenke kritisk og vurdere situasjonen som er beskrevet. Godkjente svar kan referere til at:

- Tilbudet ser for godt ut til å være sant
- Det er mistenkelig at NinaB2 ønsker å tilby mer penger enn det Zelda ber om
- Det kan være et svindelforsøk
- Nettstedets betalingssystem er tryggere
- Det ikke er trygt å dele bankopplysningene dine med noen du ikke kjenner

Mestringsnivå	2
Innholdsområde	Det økonomiske systemet
Prosess	Vurdere økonomiske problemstillinger

PISA 2022

?
◀ ▶

Nettsalg
Spørsmål 1 / 1

Les "Nettsalg" til høyre. Skriv svaret ditt på spørsmålet.

Nevn en grunn til at det å avslå tilbudet fra NinaB2 kan være en god økonomisk beslutning for Zelda.

NETTSALG

Nettstedet hvor Zelda skal selge tennisracketen sin, har et sikkert elektronisk betalingssystem for å overføre penger fra kjøper til selger.

Zelda hadde nettopp denne samtalen med en interessert kjøper på nettstedets meldingssystem.

NinaB2 Hei! Tennisracketen din ser fin ut, det er en flott modell.

Ze1dA Takk :) Er du interessert i å kjøpe den?

NinaB2 Racketen din er verdt mer enn 150 zed. Hvis du gir meg bankkontonummeret ditt, kan jeg overføre 200 zed direkte til deg, og så kan du sende meg tennisracketen. Hva syns du?

Ze1dA: Takk for tilbudet, men jeg foretrekker å bruke nettstedets betalingssystem.

RINGETONER

Christian ser denne annonsen i et ungdomsblad.

**Få ringetoner fra
Cheeky
Monkey™
på mobilen din**
Mobilen vi lage
apelyder når
vennene dine ringer deg.

Få én NÅ for bare 3 zed*

Send ordet **Monk til **13 45 67**
på mobilen din**

* Hver ringetone koster 3 zed. Ved å sende MONK til 13 45 67 godtar kunden å motta en ny ringetone fra Cheeky Monkey™ hver dag. Kunden kan si opp kontrakten når som helst ved å sende STOPP til 13 45 67. Oppsigelse koster 5 zed.

Spørsmål

Christian har forhåndsbetalt 30 zed på mobilen.

Han sender ordet MONK til 13 45 67.

Christian bruker ikke mobilen igjen verken til å ringe eller sende meldinger. Han forhåndsbetaler ikke mer. Hvor mye av forhåndsbetalingen vil Christian ha igjen på mobilen etter nøyaktig én uke?

Antall zed: _____

↑ Dette spørsmålet krever at elevene er oppmerksomme og forstår det som står med liten skrift, for så å beregne den reelle kostnaden ved et kjøp. Spørsmålet ble utviklet til prøven i økonomiforståelse i 2012. Selv om reklamer for ringetoner har endret seg siden den gang, mottar elevene i dag også liknende reklamer, f.eks. for kjøp gjennom digitale spill og apper. Elevene må bruke multiplikasjon og subtraksjon og i tillegg oppdage det som ikke er umiddelbart innlysende, at ved å kjøpe én ringetone samtykker brukeren i å motta - og betale for - en ringetone hver dag. En impulsbeslutning

vil koste Christian minst 8 zed, selv om han innser feilen med en gang. Det riktige svaret er 9 eller 6 zed, ettersom det kan være uklart når den første eller siste nedlastingen skjer.

Mestringsnivå

4

Innholdsområde

Det økonomiske systemet

Prosess

Anvende økonomisk kunnskap og forståelse

KONTOUTSKRIFT

Hver uke overfører Maren Jensen 130 zed til sønnens bankkonto.

I Zedland tar bankene et gebyr for hver overføring.

Maren Jensen får denne kontoutskriften fra banken i slutten av november.

ZEDBANK				
Kontoutskrift for Maren Jensen		Kontotype: Brukkonto		
Måned: November 2011		Kontonummer: Z0005689		
Dato	Transaksjon	Inn på konto	Ut fra konto	Saldo
1. nov	Åpningssaldo			1780,25
5. nov	Lønn	575,00		2355,25
5. nov	Overføring		130,00	2225,25
5. nov	Overføringsgebyr		1,50	2223,75
12. november	Lønn	575,00		2798,75
12. november	Overføring		130,00	2668,75
12. november	Overføringsgebyr		1,50	2667,25
13. november	Uttak		165,00	2502,25
19. november	Lønn	575,00		3077,25
19. november	Overføring		130,00	2947,25
19. november	Overføringsgebyr		1,50	2945,75
26. november	Lønn	575,00		3520,75
26. november	Overføring		130,00	3390,75
26. november	Overføringsgebyr		1,50	3389,25
27. november	Uttak		180,00	3209,25
27. november	Uttak (husleie)		1200,00	2009,25
30. november	Renter	6,10		2015,35

Spørsmål

Hvor mye tok banken totalt i gebyr i november?

Antall zed: _____

↑ Dette spørsmålet er også utviklet til tidligere gjennomføringer i PISA. Elevene må lese og forstå en kontoutskrift, identifisere bankgebyrer og utføre en grunnleggende beregning, enten addisjon eller multiplikasjon. Hensikten med spørsmålet er å undersøke om elevene kan finne informasjonen på kontoutskriften og legge merke til at hver overføring

presenteres som flere transaksjoner. Det riktige svaret er 6,00.

Mestringsnivå

4

Innholdsområde

Penger og transaksjoner

Prosess

Finne økonomisk informasjon

Spørsmål 2

Den neste transaksjonen på kontoen var 3. desember:

- Det ble satt inn lønn på 575 zed på Maren Jensens konto.
- Maren Jensen overførte 130 zed til sønnens konto.

Maren Jensen utførte ingen andre transaksjoner den 3. desember.

Hva var hennes nye saldo ved dagens slutt den 3. desember?

Saldo i zed: _____

↑ Det andre spørsmålet til kontoutskriften innebærer at elevene beregner banksaldoen på et gitt tidspunkt, med utgangspunkt i den opprinnelige saldoen. Full poengsum gis til elever som ikke bare kan legge til og trekke fra de relevante beløpene på kontoen, men som også tar hensyn til gebyrer. Det riktige svaret for å få full poengsum er 2458,85. Delpoeng gis til elever

som oppgir verdier i intervallet 2458 til og med 2459, eller til svar som ikke tar hensyn til overføringsgebyret.

<i>Mestringsnivå</i>	5
<i>Innholdsområde</i>	Penger og transaksjoner
<i>Prosess</i>	Analysere økonomisk informasjon og situasjoner

Økonomisk kompetanse

I PISA blir elevenes resultater knyttet til mestringsnivåer. Det er utviklet beskrivelser av hva som kjennetegner kompetansen til elever på hvert nivå.

I økonomiforståelse plasseres elevenes prestasjoner på fem nivåer, nivå 1–5. Elever med lavere prestasjon enn 325 poeng plasseres under nivå 2.

Nivå	Poeng	Kjennetegn ved elevens kompetanse
1	Inntil 400	Elevene kjenner igjen vanlige økonomiske begreper, og kan tolke informasjon om grunnleggende økonomiske forhold. De kan se forskjell på behov og ønsker, og kan ta enkle avgjørelser om hverdagslige utgifter. De kjenner igjen formålet med dagligdagse økonomiske dokumenter, for eksempel en faktura, og kan bruke enkle og grunnleggende regneoperasjoner (addisjon, subtraksjon eller multiplikasjon) i økonomiske sammenhenger som de sannsynligvis har opplevd selv.
2	Fra 400 til 475	Elevene er i stand til å begynne å bruke den kunnskapen de har om vanlige økonomiske begreper. De kan bruke gitt informasjon til å ta økonomiske avgjørelser i sammenhenger som er umiddelbart relevante for dem. De kan gjenkjenne verdien av et enkelt budsjett, og kan tolke fremtredende trekk ved dagligdagse økonomiske dokumenter. De kan bruke enkle, grunnleggende regneoperasjoner, inkludert divisjon, for å svare på økonomiske spørsmål. De viser forståelse for økonomiske sammenhenger, for eksempel forbruk og kostnader.
3	Fra 475 til 550	Elevene viser forståelse for vanlige økonomiske begreper i situasjoner som er relevante for dem. De begynner å vurdere konsekvensene av økonomiske avgjørelser, og de kan lage enkle økonomiske planer. De kan gjøre enkle tolkninger av en rekke økonomiske dokumenter og kan bruke en rekke grunnleggende regneoperasjoner, inkludert prosentregning. De kan velge de regneoperasjonene som trengs for å løse rutineproblemer i relativt vanlige økonomiske sammenhenger, for eksempel budsjettberegninger.
4	Fra 550 til 625	Elevene viser forståelse for mindre vanlige økonomiske begreper i sammenhenger som vil være relevante for dem når de nærmer seg voksen alder. Dette kan for eksempel være å forvalte bankkontoer og rentes rente i sparing. Elevene kan tolke og vurdere detaljerte økonomiske dokumenter, for eksempel konto-utskrifter, og forklare funksjonene til mindre brukte økonomiske begreper. De kan ta økonomiske avgjørelser som tar hensyn til langsiktige konsekvenser, for eksempel å forstå de samlede kostnadene ved å betale tilbake et lån over en lengre periode, og de kan løse rutinemessige problemer i mindre vanlige økonomiske sammenhenger.
5	Over 625	Elevene viser forståelse for et bredt spekter av økonomiske begreper i sammenhenger som kanskje først på lang sikt blir relevante for dem. De kan analysere komplekse økonomiske situasjoner og ta hensyn til forhold ved økonomiske dokumenter som er viktige, men som ikke er uttalt eller ikke umiddelbart innlysende, for eksempel transaksjonskostnader. De kan arbeide med stor nøyaktighet og løse økonomiske problemer som ikke er rutinemessige. Elevene kan beskrive mulige resultater av økonomiske avgjørelser og vise forståelse for det økonomiske systemet, som for eksempel inntektsskatt.

Deltakerland og utvalg

I hovedundersøkelsen av elevenes ferdigheter i matematikk, lesing og naturfag i PISA 2022 deltok i alt 81 land, og 37 av disse er medlemmer av OECD. I den valgfrie undersøkelsen av elevenes økonomiforståelse deltok kun 20 land, 14 av disse medlemmer av OECD (se tabell 1). Tilleggsundersøkelsen ble også gjennomført i PISA 2012, 2015 og 2018, men med svært ulike deltakerland. Italia, Polen, Spania og USA er de eneste OECD-landene som har deltatt i alle de fire gjennomføringene med prøver i økonomiforståelse. Det er vanskelig å

sammenlikne utviklingen i OECD-gjennomsnittet, fordi det er få og ulike land som har deltatt hver gang. Utvalget av land i PISA 2022 har også konsekvenser for denne rapporten, som for eksempel at sammenlikning på tvers i Norden blir lite interessant, siden det bare var Norge og Danmark som deltok. Rapporten fokuserer på norske resultater, med henvisning til danske resultater og «gjennomsnitt for deltakende OECD-land» der det er relevant. For øvrig henviser vi til den internasjonale rapporten (OECD, 2024).

OECD-land		Land som ikke er medlem av OECD
Belgia	Polen	Brasil
Canada ²	Portugal	Bulgaria
Costa Rica	Spania	De forente arabiske emirater
Danmark ¹	Tsjekkia	Malaysia
Italia	Ungarn	Peru
Nederland ²	USA ²	Saudi-Arabia
Norge	Østerrike	

Tabell 1: Oversikt over land som deltok i økonomiforståelse i PISA 2022. Land merket ¹ har usikkerhet knyttet til eksklusjon. Land merket ² har usikkerhet knyttet til responsrate. Se også side 27.

Prestasjoner i økonomiforståelse

De norske elevene har et gjennomsnittresultat på 489 poeng (se tabell 2). Norge er blant de landene som har størst spredning, sammen med Nederland, Østerrike og USA. Mange av de samme landene som har høye resultater i de andre fagområdene i PISA 2022, har også høye gjennomsnittresultater i økonomiforståelse. De norske elevenes

gjennomsnittresultater er ikke signifikant forskjellig fra gjennomsnittresultatet i Portugal, Ungarn, Spania og Italia. Det norske resultatet er signifikant lavere enn gjennomsnittet for de deltakende OECD-landene. Det danske gjennomsnittresultatet er betydelig bedre enn for de norske elevene.

	Poeng		Spredning	
	Gj.snitt	SE	St.avvik	SE
Belgia	527	(3,2)	99	(2,0)
Danmark ¹	521	(2,4)	92	(1,4)
Canada ²	519	(2,4)	101	(1,4)
Nederland ²	517	(4,4)	115	(3,3)
Tsjekkia	507	(2,2)	100	(1,7)
Østerrike	506	(2,8)	105	(1,5)
Polen	506	(2,7)	96	(2,0)
USA ²	505	(4,9)	105	(1,9)
Gjennomsnitt av deltakende OECD-land	498	(0,8)	98	(0,5)
Portugal	494	(2,4)	89	(1,8)
Ungarn	492	(3,1)	99	(1,8)
Norge	489	(2,6)	108	(1,2)
Spania	486	(2,7)	88	(1,4)
Italia	484	(3,1)	90	(1,8)
Costa Rica	418	(3,1)	89	(1,8)

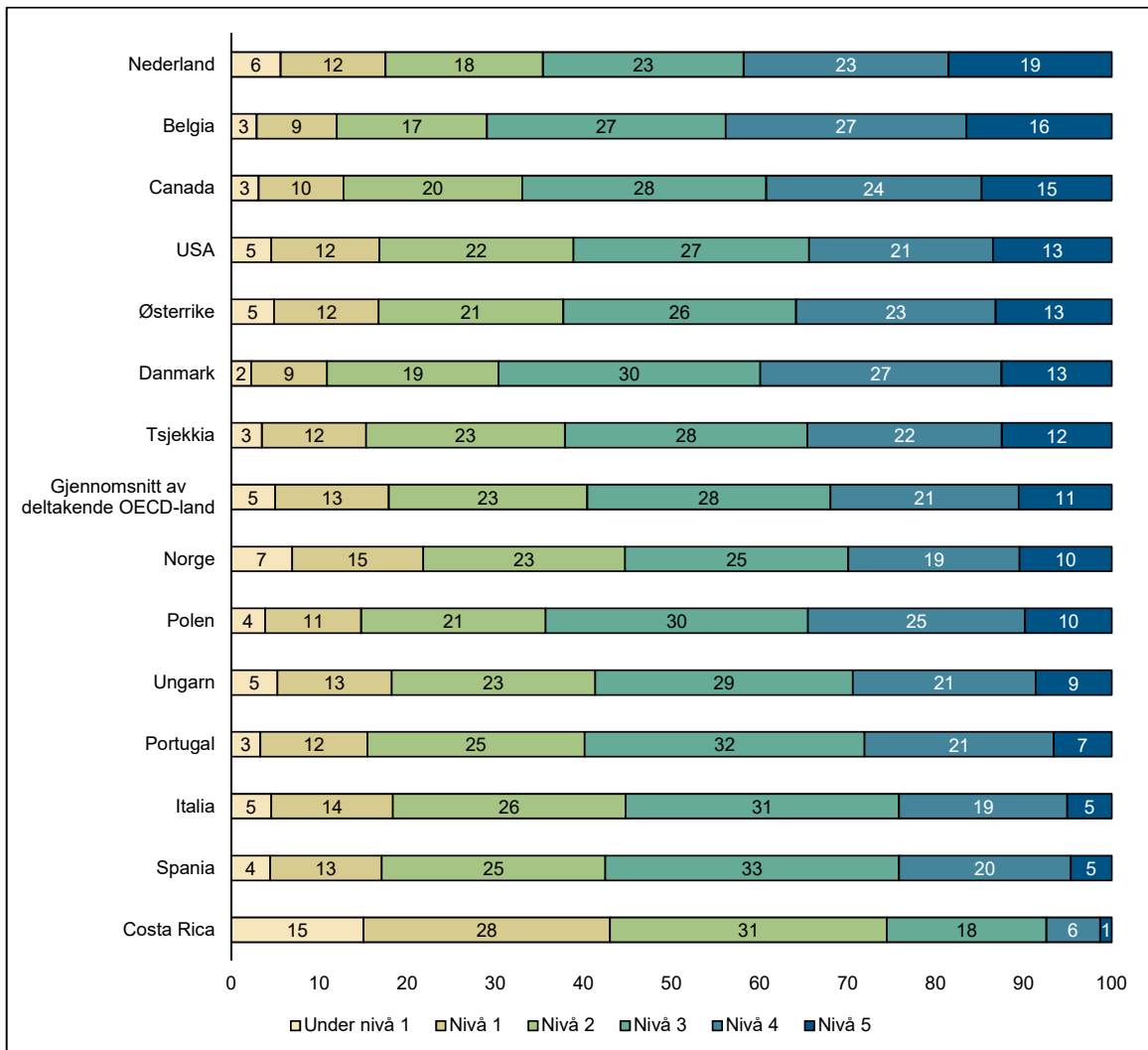
Tabell 2: Gjennomsnittresultater i økonomiforståelse i PISA 2022. Land merket ¹ har usikkerhet knyttet til eksklusjon. Land merket ² har usikkerhet knyttet til responsrate. Se mer informasjon på side 27.

Likeverd

Mange elever på lavt mestringsnivå

I økonomiforståelse plasseres elevene på fem mestringsnivåer, 1–5, og elever med lavere prestasjon enn 325 poeng plasseres under nivå 2. Vi ser av figur 1 at 22,8 prosent av de norske elevene

presterer under dette nivået. Gjennomsnittet for de 14 deltakende OECD-landene er 17,9 – en lavere andel enn blant norske elever. 10,5 prosent av norske elever presterer på det høyeste nivået, nivå 5, likt som det internasjonale gjennomsnittet.

Figur 1: Fordeling på mestringsnivåer, rangert etter høyest andel elever på nivå 5.

Små kjønnsforskjeller i prestasjoner

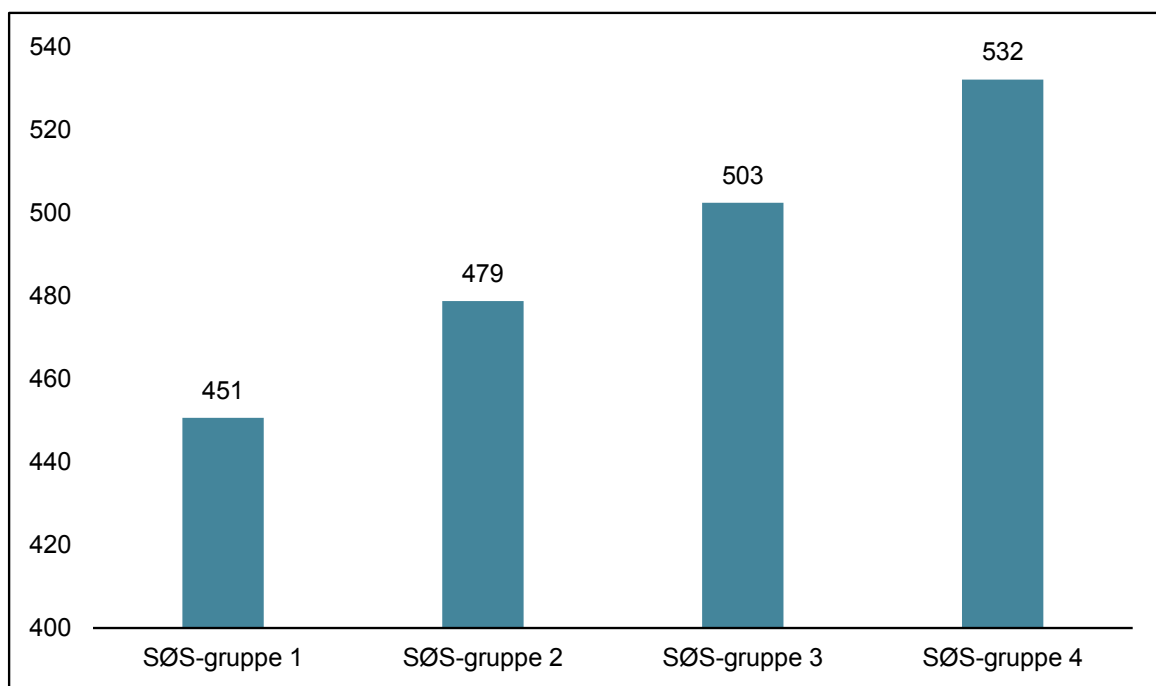
I Norge er det en statistisk signifikant forskjell i gjennomsnittsprestasjonen til gutter (484 poeng) og jenter (494 poeng). For gjennomsnittet av

deltakende OECD-land er det en liten signifikant 5 poengs forskjell mellom gutter og jenter, i guttenes favør.

Likeverd: Betydningen av hjemmebakgrunn

Norge er det landet i PISA-undersøkelsen med høyest gjennomsnittlig sosioøkonomisk status (SØS) og blant landene med minst forskjeller i SØS blant elevene (Jensen et al., 2023). Også i økonomiforståelse ser vi at Norge er blant landene

med relativt liten forskjell i prestasjoner mellom de 25 prosent elevene med laveste og høyeste SØS. Forskjellen er på 82 poeng. Land med liknende og lavere forskjeller er Portugal, Spania, Danmark, Italia og Canada. Figur 2 under viser prestasjoner for fire grupper av elever, delt inn etter stigende SØS.

Figur 2: Gjennomsnittresultat i økonomiforståelse i Norge for fire grupper av elever med ulike sosioøkonomisk status: de 25 prosent elevene med lavest, nest lavest, nest høyest og høyest verdi på samlevariabelen for SØS.

Resultater for elever med minoritetsbakgrunn

I spørreskjemaet i PISA får elevene spørsmål om i hvilket land de og foreldrene er født. Elever blir definert som minoritets elever hvis de oppgir at begge foreldrene er født i et annet land. I Norge er det

15,9 prosent minoritets elever i PISA 2022 (Jensen et al., 2023). Norske minoritets elever presterer i gjennomsnitt 48 poeng lavere i økonomiforståelse enn majoritets elever i PISA 2022, men hvis vi kontrollerer for elevenes sosioøkonomiske status, halveres denne forskjellen (22 poeng).

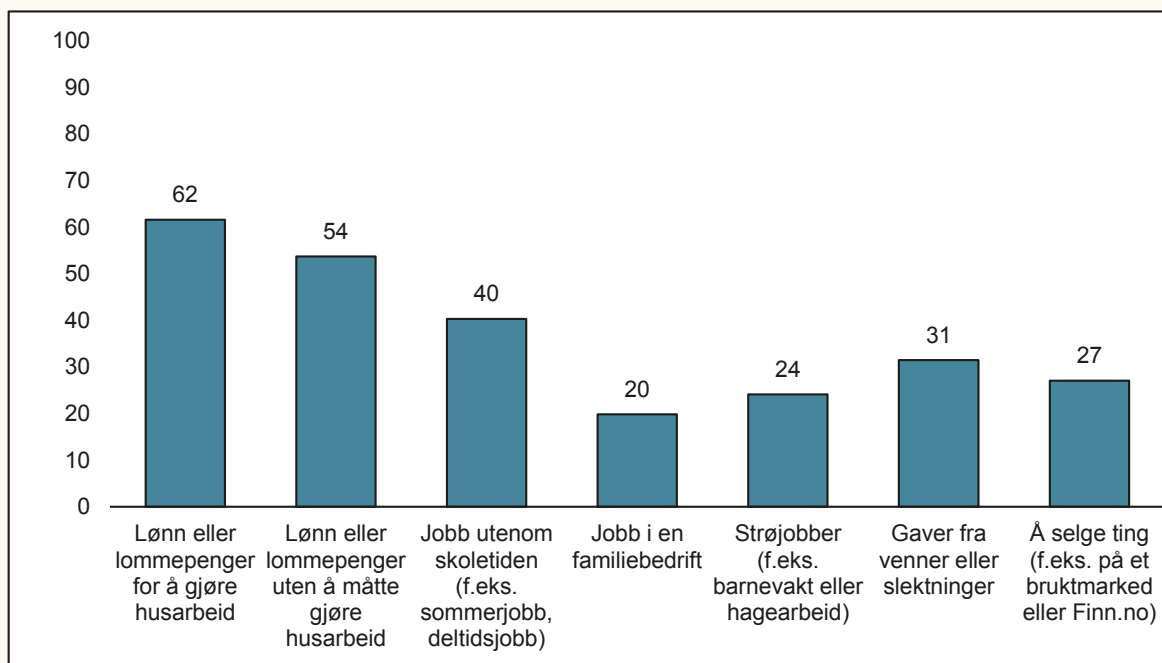
Forbruks- og sparevaner og holdninger til personlig økonomi

94 prosent av alle norske ungdommer oppgir å ha en bankkonto, og 90 prosent har et eget bankkort. 80 prosent oppgir å ha en mobilapp med tilgang til egen konto, enten det er gjennom egen bank eller Vipps-appen.

Personlig økonomi

Elevene som deltar i PISA, er 15 år og bor hjemme hos foresatte. De er altså ikke selvstendige i alle

økonomiske spørsmål ennå, men mange har faste inntektskilder eller gjør småjobber for lomme-penger. Figur 3 viser andelen elever som månedlig eller hyppigere har inntekter fra ulike kilder. Elevene ble spurt om hvor ofte de hadde fått penger på ulike måter det siste året, og i figur 3 framkommer andelen elever som oppgir de ulike kildene som månedlig inntektskilde.

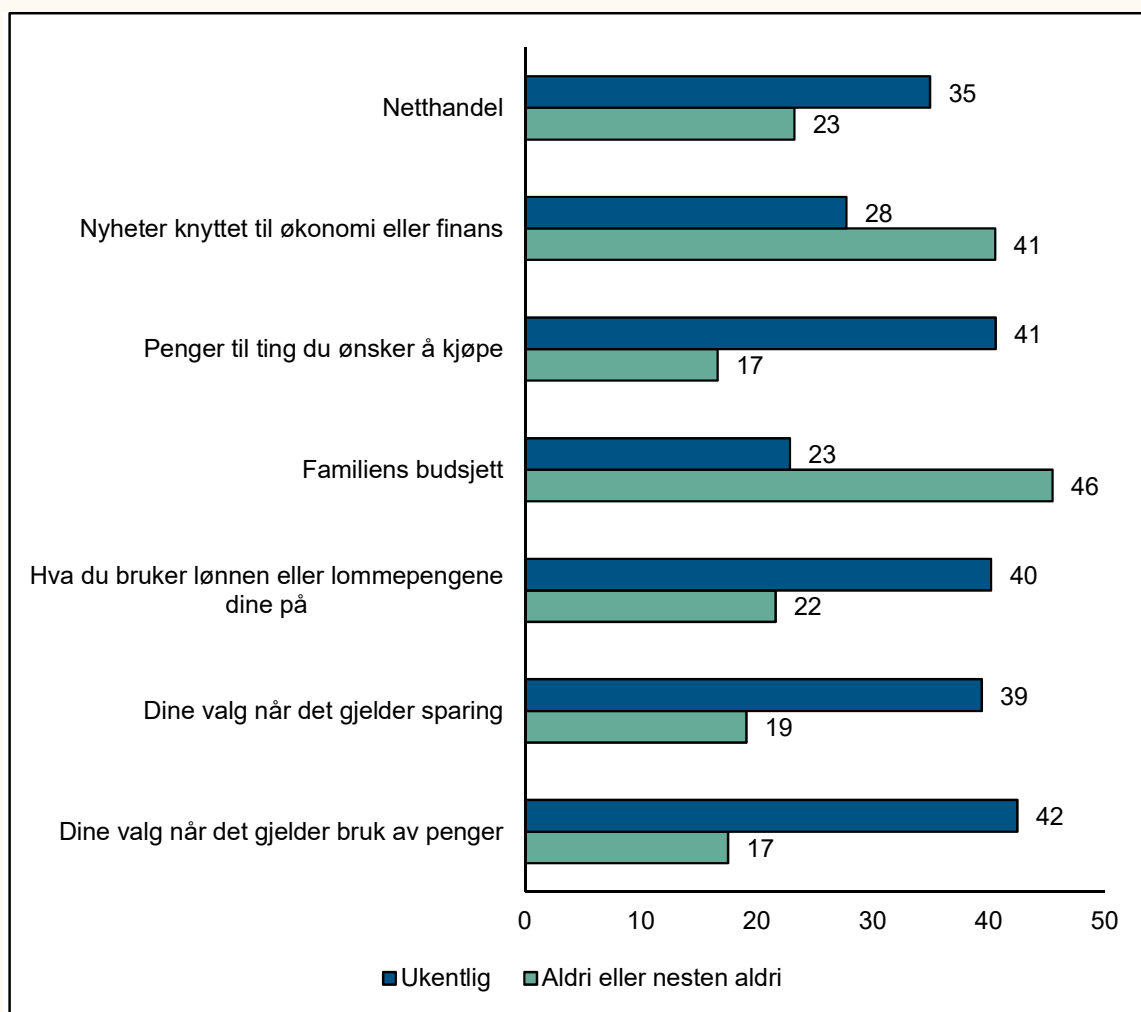

Figur 3: Prosentandelen elever som månedlig har inntekt fra ulike kilder. Elevene svarte på spørsmålet: «Hvor ofte har du i løpet av de siste 12 månedene fått penger på disse måtene?» Svarkategoriene var «Aldri eller nesten aldri», «Omtrent en eller to ganger i året», «Omtrent en eller to ganger i måneden», «Omtrent en eller to ganger i uka» eller «Hver dag eller nesten hver dag».

Samtaler om økonomi

Elevene får i varierende grad oppfølging og støtte fra hjemmet i pengespørsmål. Det er to spørsmål i PISA-undersøkelsen der elevene oppgir hvor ofte de diskuterer ulike pengespørsmål hjemme,

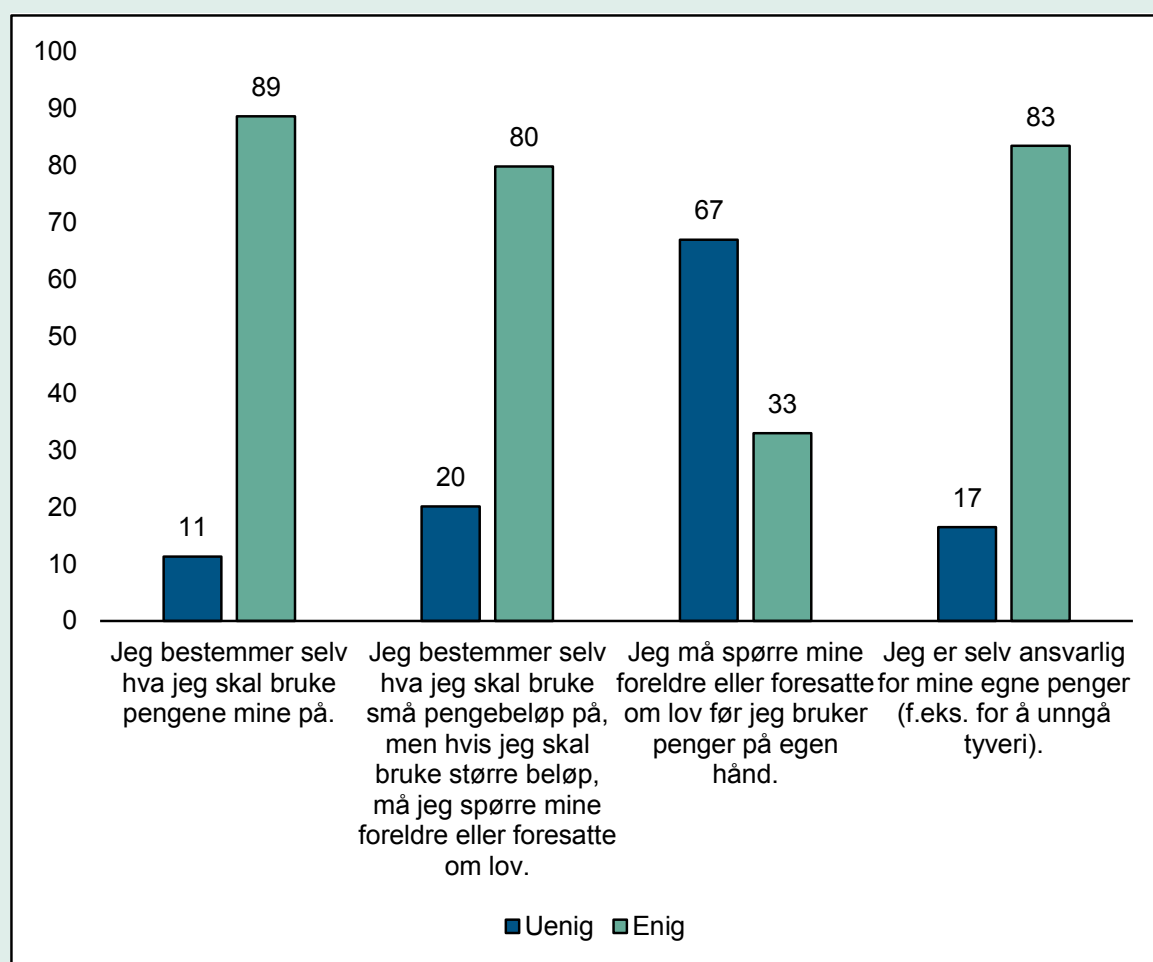
og hvordan avgjørelser i spørsmål om personlig økonomi blir tatt. I figur 4 ser vi hvor ofte elevene oppgir å diskutere ulike økonomiske temaer med foreldre, foresatte eller andre slektninger.

Figur 4: Prosentandelen elever som oppgir å diskutere ulike økonomiske emner med foreldrene sine. Spørsmålet elevene fikk var: «Hvor ofte diskuterer du følgende saker med foreldrene dine (eller foresatte eller slektninger)?»

Håndtering av egne penger

Videre fikk elevene spørsmål om hvilken råderett de har over egne penger. Vi har allerede sett at det er stor forskjell i elevenes inntektskilder, og en tilsvarende variasjon ser vi også i figur 5 som viser hvor enige eller uenige elevene er i ulike utsagn om pengehåndtering.

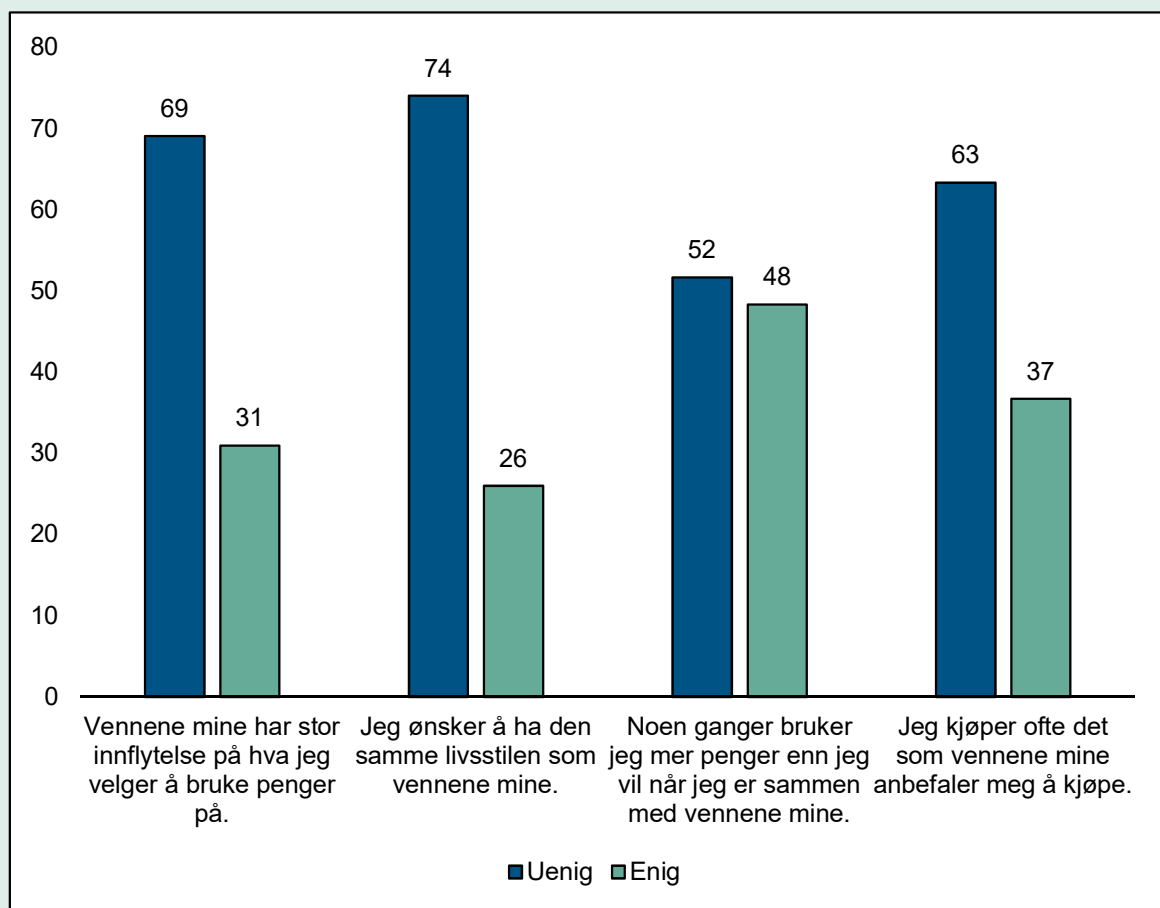

Figur 5: Prosentandelen elever som er enig eller uenig i ulike påstander om råderett over egne penger. Spørsmålet elevene fikk var: «Hvor enig er du i følgende utsagn om hvordan du håndterer pengene dine?». I figuren sammenliknes elever som har svart «Svært uenig» eller «Uenig» med «Enig» og «Svært enig», samlet i kategoriene «Uenig» og «Enig».

Venners innflytelse i pengespørsmål og forbruk

Vi ser av figur 6 under at elevene i høy grad rapporterer at de tar selvstendige valg knyttet til hva de bruker penger på, kanskje stikk i strid med hva

vi kan få inntrykk av gjennom medieoppslag om ungdommers forbruksmønster. Rundt 70 prosent av elevene er uenige i at vennene har stor innflytelse over pengebruken deres, og at de tilstreber samme livsstil som vennene sine.

Figur 6: Prosentandelen elever som er enig eller uenig i ulike påstander om venners innflytelse på egen pengebruk. Spørsmålet elevene fikk var: «Hvor enig er du i følgende utsagn?». I figuren sammenliknes elever som har svart «Svært uenig» eller «Uenig» med «Enig» og «Svært enig», samlet i kategoriene «Uenig» og «Enig».

Forbruks- og sparevaner

Elevene svarte på flere spørsmål som omhandler egen pengebruk, sparevaner og trygghet i økonomiske spørsmål. Tabell 3 viser hvor ofte elevene utfører ulike økonomiske transaksjoner og handlinger. De ble spurt hvor ofte de hadde gjort noe av dette det siste året.

	Ukentlig
Følt at du ikke har hatt nok penger til noe du har ønsket å kjøpe	26
Kjøpt noe på internett (alene eller sammen med noen i familien)	19
Kjøpt noe som kostet mer enn det du hadde tenkt å bruke	24
Sjekket hvor mye penger du har	66
Kjøpt noe fordi vennene dine har det	16
Spart penger på en bankkonto	43

Tabell 3: Prosentandel elever som oppgir å ha utført ulike transaksjoner i løpet av de siste 12 månedene. Spørsmålet elevene fikk var: «Hvor ofte har du gjort disse tingene de siste 12 månedene?» med svaralternativene «Aldri eller nesten aldri», «Omtrent en eller to ganger i året», «Omtrent en eller to ganger i måneden», «Omtrent en eller to ganger i uka» og «Hver dag eller nesten hver dag». I tabellen er de to siste alternativene slått sammen.

Holdninger til egen pengebruk og personlig økonomi

Elevene tok stilling til flere utsagn om egen sparing og pengehåndtering. Vi kan se at over halvparten av elevene oppgir at de sparer til spesielle innkjøp og ikke bare når de har penger til overs, og også at de kan jobbe effektivt mot langsiktige mål. De viser også stor interesse for pengespørsmål; over 50

prosent er enig eller svært enig i at de liker å snakke om ting som har med penger å gjøre og at de mener at pengetemaer er relevante for dem. Høyt presterende elever rapporterer i større grad enn lavt presterende elever at de har spart penger i løpet av det siste året.

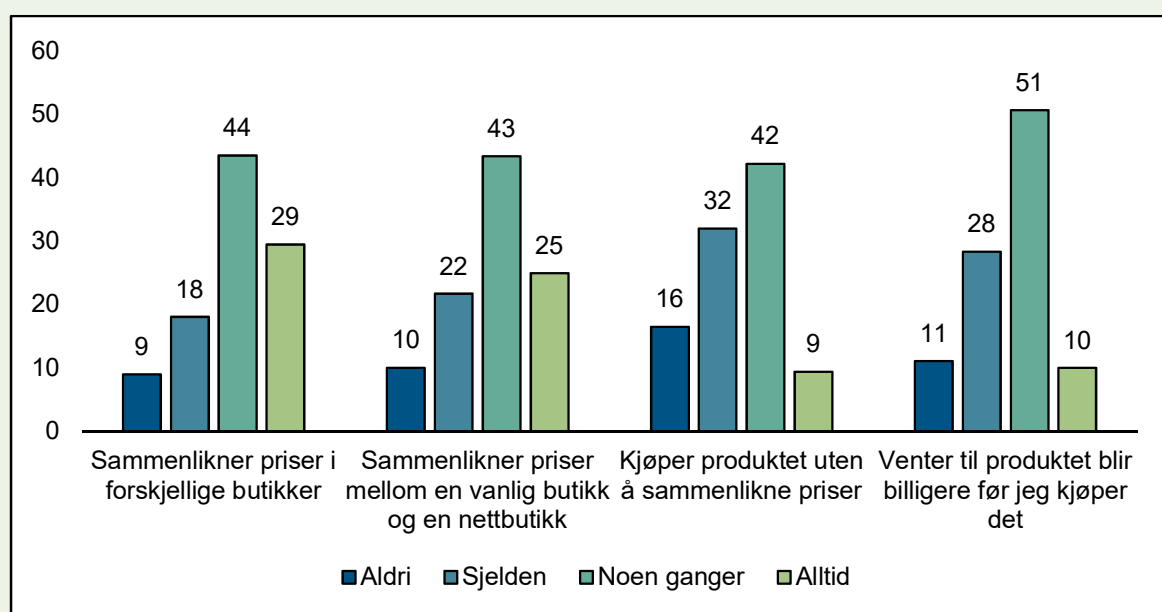
	Enig eller svært enig
Jeg liker å snakke om ting som har med penger å gjøre.	56
Jeg vet hvordan jeg skal håndtere pengene mine.	81
Unge mennesker bør selv bestemme hvordan de bruker pengene sine.	72
Jeg kjøper ting ut ifra hvordan jeg har det i øyeblikket.	54
Å spare er noe jeg gjør bare hvis jeg har penger til overs.	50
Ting som har med penger å gjøre, er ikke relevant for meg nå.	34
Jeg klarer å jobbe effektivt mot langsiktige mål.	71
Jeg setter meg mål for å spare til spesielle ting jeg ønsker å kjøpe eller å gjøre.	74

Tabell 4: Prosentandelen elever som støtter ulike påstander om sparing og interesse for økonomi. Spørsmålet elevene fikk var: «Hvor enig er du i følgende utsagn?» med fire svaralternativer: «Svært uenig», «Uenig», «Enig» og «Svært enig», der de to siste er slått sammen.

Strategier ved innkjøp

Figur 7 viser andelen elever som anvender ulike strategier når de planlegger å kjøpe et nytt produkt for egne penger. Vi kan se at mange elever i liten grad prøver å finne produktene billigst mulig gjennom å sammenlikne priser eller å vente til varen kommer på tilbud. Dette er til forskjell fra

elever i mange andre land og gjenspeiler nok de trygge økonomiske rammene norske familier tross alt lever innenfor. Høyt presterende elever rapporterer i større grad enn lavt presterende elever at de sammenlikner priser i ulike butikker før de kjøper noe.

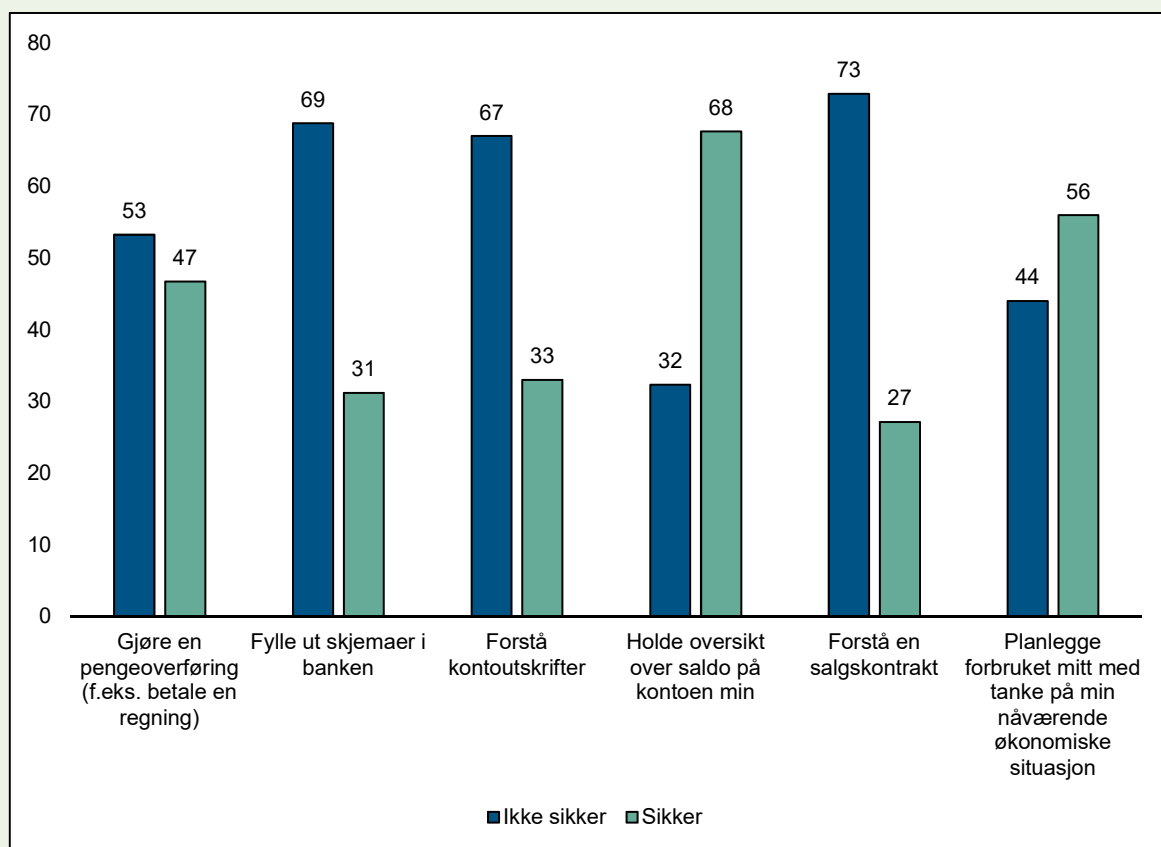

Figur 7: Prosentandelen elever som oppgir å benytte ulike strategier når de skal gjøre et innkjøp. Spørsmålet elevene fikk var: «Når du tenker å kjøpe et nytt produkt for dine egne penger, hvor ofte gjør du noe av dette?». Svaralternativene var «Aldri», «Sjelden», «Noen ganger» og «Alltid».

Trygghet i personlig økonomi

Elevers ferdigheter, motivasjon og selvtillit til å anvende økonomisk kunnskap er avgjørende for at de skal ta gode økonomiske beslutninger. Elever tar gradvis flere beslutninger allerede på ungdomsskolen: Skal de jobbe for å tjene penger? Når de får penger, fra jobb eller gaver, skal de sette pengene inn på en bankkonto? Skal de bruke pengene, og føler de seg i så fall sikre når de handler på nettet? Elevene fikk spørsmål om hvor trygge de følte seg

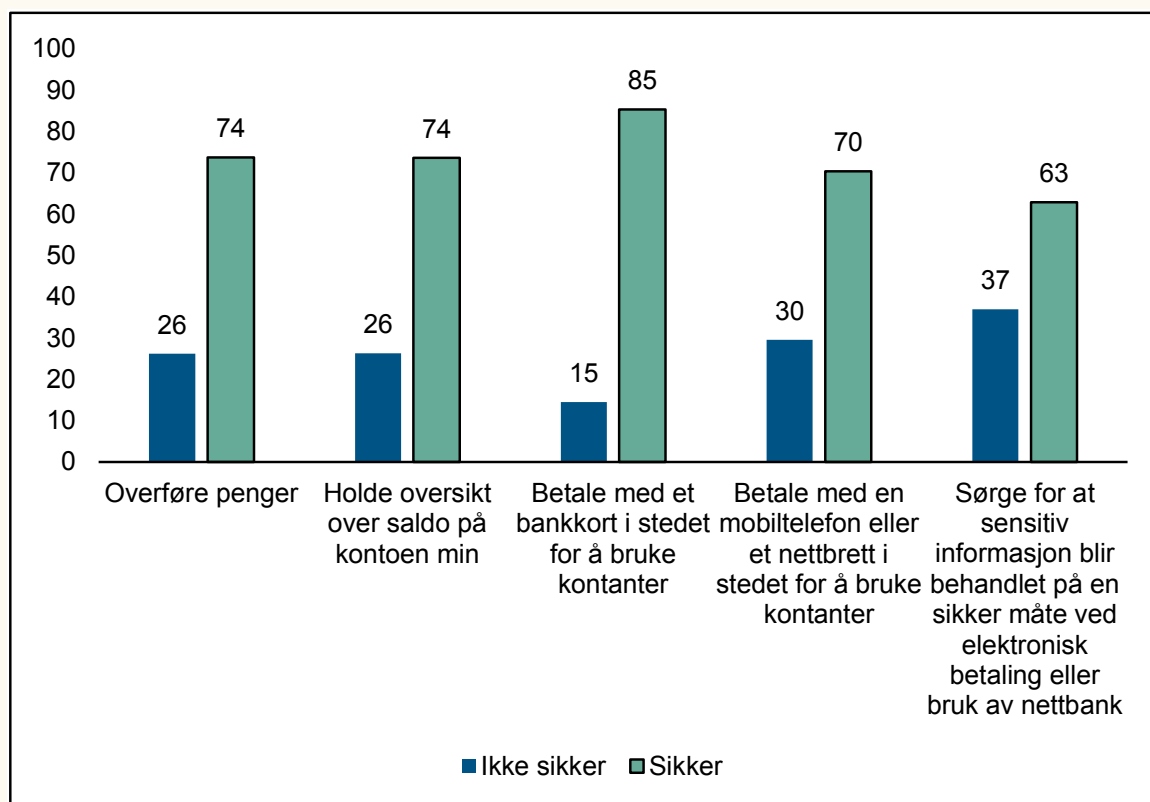
i ulike økonomiske spørsmål, og vi kan se at resultatene i noen grad speiler ungdommens digitale hverdagsliv. Vi ser at de transaksjonene de føler seg mest usikre på, er knyttet til sammenhenger som ikke er umiddelbart relevante for dem, som å fylle ut skjemaer i banken og forstå en salgskontrakt. Å gjøre en pengeoverføring og forstå en kontoutskrift er også handlinger som vi oftest knytter til et besøk i banken eller til en fysisk utskrift, og dette er lite aktuelt i norske ungdommers hverdag.

Figur 8: Prosentandelen elever som oppgir at de føler seg trygge i ulike økonomispørsmål og transaksjoner. «Hvor sikker vil du føle deg hvis du må gjøre disse tingene?» Svaralternativene var «Ikke sikker i det hele tatt», «Ikke så sikker», «Sikker» og «Helt sikker», og i figuren er disse slått sammen to og to: «Ikke sikker» og «Sikker».

Elevene fikk et tilsvarende spørsmål om hvor trygge de var i liknende spørsmål på digitale plattformer, og vi ser at de her er sikrere enn de oppga i forrige spørsmål. I figur 9 er også svaralternativene slått

sammen to og to: «Ikke sikker» og «Sikker». Vi anslår at transaksjonene i dette spørsmålet relativt sett er på et enklere nivå enn i forrige spørsmål.

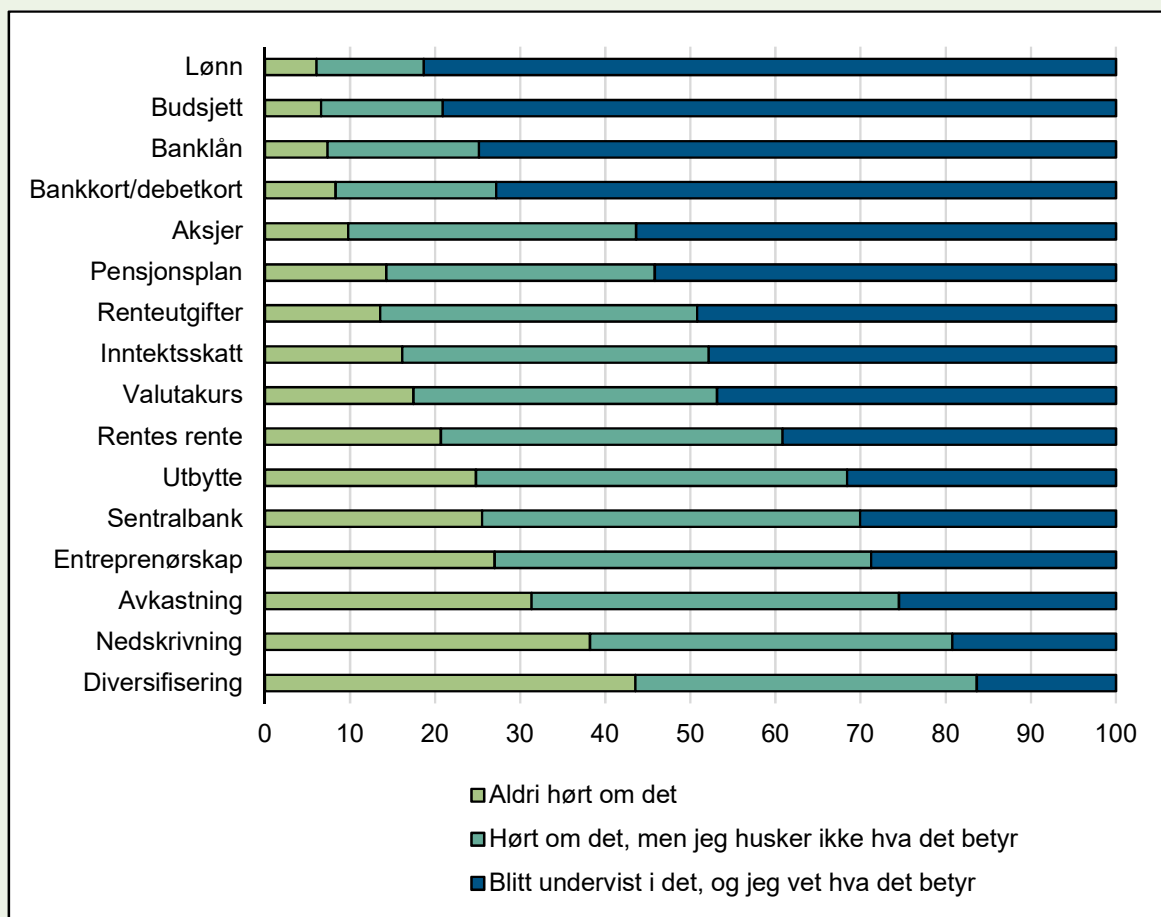

Figur 9: Prosentandelen elever som oppgir at de føler seg trygge i ulike digitale økonomiske transaksjoner. «Hvor sikker vil du føle deg hvis du må gjøre disse tingene?» Svaralternativene var «Ikke sikker i det hele tatt», «Ikke så sikker», «Sikker» og «Helt sikker», og i figuren under er disse slått sammen to og to: «Ikke sikker» og «Sikker».

Undervisning i økonomiforståelse

Mange elever rapporterer om å ha lært å håndtere egne penger på skolen, som del av enten opplæringen i matematikk eller samfunnsfag. Det er likevel rundt 40 prosent som oppgir at skolen ikke har lært dem å håndtere penger, sannsynligvis viser de til at dette har de lært hjemme og på andre arenaer. Figur 10 viser 16 begreper og hvorvidt elevene oppgir å ha hørt om eller lært om disse fagbegrepene i løpet av de siste 12 månedene. Begrepene er rangert etter i hvor stor grad elevene oppgir at de er kjent med dem, og vi ser

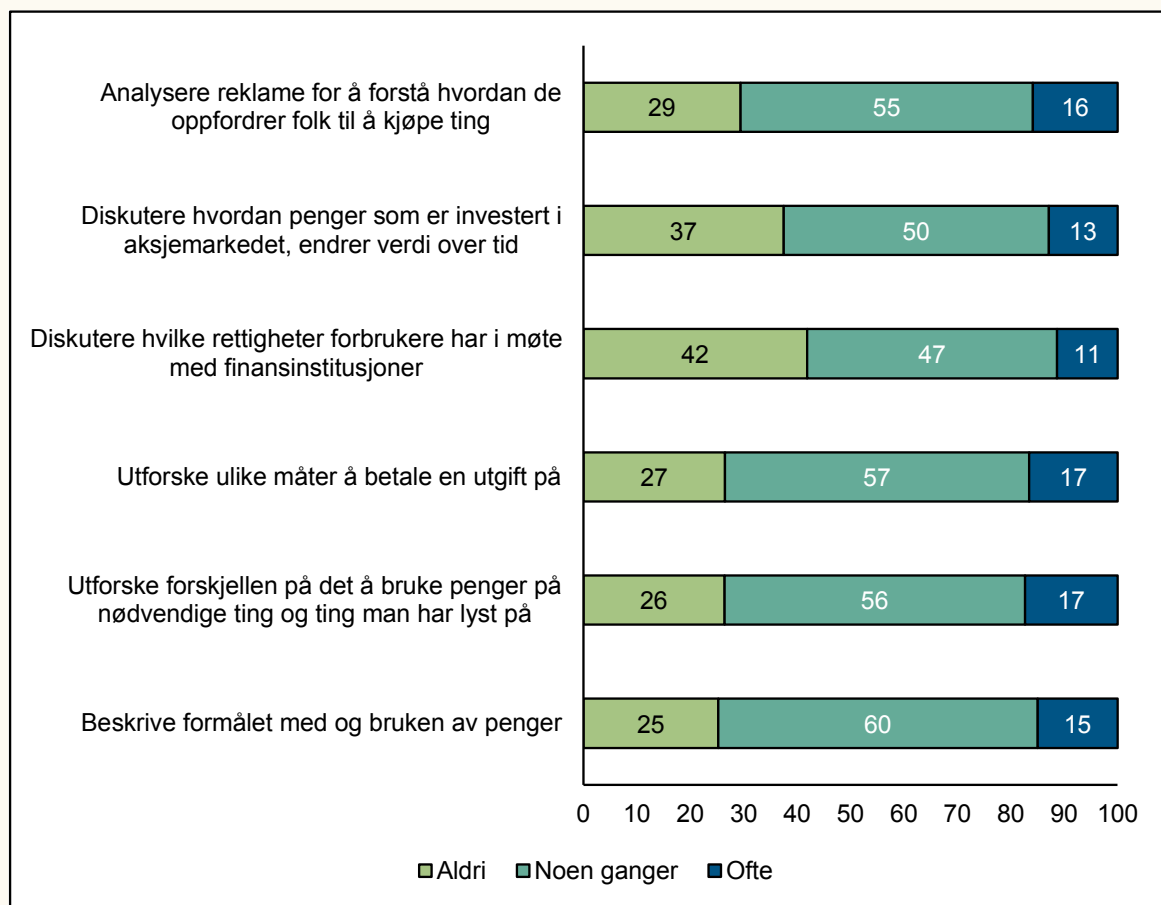
at over 70 prosent av elevene er sikre på de fire første: De vet godt hva lønn, budsjett, banklån og bankkort er. Omtrent halvparten av elevene oppgir å kjenne godt til innholdet i følgende begrepet: aksjer, pensjonsplan, renteutgifter, inntektsskatt og valutakurs. De resterende begrepene er mer spesialiserte og kan nok oppfattes som mindre relevante av ungdommene selv. Elever som rapporterte at de har lært og fortsatt kan disse økonomirelaterte begrepene, presterer bedre på prøven i økonomiforståelse.

Figur 10: Prosentandelen elever som oppgir at de enten aldri har hørt om ulike økonomiske begreper, hørt om begrepene uten å huske hva de betyr, og at de har fått undervisning i og kan begrepene. Spørsmålet elevene fikk var: «Tenk på skoletimene de siste 12 månedene, har du hørt om eller lært om følgende begreper?»

Elevene ble også spurt om ulike oppgavetyper og aktiviteter i forbindelse med undervisning i personlig økonomi (figur 11). Aktivitetene viser til ulike sentrale temaer som kan knyttes til livsmestring. Aktivitetene framkommer i figur 11, og vi ser at flere av dem ligger fjernt fra ungdommenes hverdagsliv, men kan bli relevante for dem på kort eller lang sikt.

Elevene oppgir i et annet spørsmål at denne undervisningen foregår i flere fag: matematikk (79 prosent), samfunnsfag (38 prosent), i valgfaget demokrati i praksis (11 prosent) og i andre fag (27 prosent). Ca. en femdel av elevene har hatt besøk utenfra i en enkelttime eller aktivitet, og tilsvarende har hatt undervisningen i en aktivitet utenfor skolen.

Figur 11: Prosentandel elever som oppgir å ha jobbet med ulike oppgavetyper eller aktiviteter i skoletimene de siste 12 månedene.

Om kompetansemålinger i PISA-undersøkelsen

Økt usikkerhet i PISA 2022 for merkede land

I tillegg til et smalt utvalg land som deltok i økonomiforståelse i PISA 2022, er det også utfordringer med datakvaliteten. På grunn av koronapandemien ble undersøkelsen flyttet fra 2021 til 2022, men også i 2022 var det krevende for mange land å gjennomføre en storskala skoleundersøkelse. Usikkerhet og ustabilitet knyttet til utviklingen i pandemien og smitteverntiltak på skoler og i samfunnet generelt bød på ekstra utfordringer med å planlegge og gjennomføre PISA-undersøkelsen. Mens det i de fleste land, inkludert Norge, ser ut til at undersøkelsen har blitt gjennomført som normalt, er det noen land som har hatt problemer med å innfri kriteriene for deltakelse blant utvalgte skoler og elever. Andre land har lav datakvalitet på grunn av høyt fritak, som for eksempel Danmark. Se mer informasjon om standarder for gjennomføring og datakvalitet i den norske rapporten fra PISA 2022 (Jensen et al., 2023) og i den internasjonale rapporten (OECD, 2023b).

Svarprosent

Spørreskjemaet om økonomi ble besvart av elevene helt til slutt da de deltok på PISA. Det medførte at en

relativt stor andel av elevene ikke svarte på alle disse spørsmålene. Mellom 18 og 29 prosent av elevene som har fått et faglig resultat i økonomiforståelse, manglet svar på spørreskjema-spørsmålene som rapporteres i figur 3–10 og tabell 3 og 4.

Hvordan sammenlikne resultater på tvers av land og fagområder?

Skalaen som er brukt i rapporteringen av økonomiforståelse, ble satt i 2012 med gjennomsnitt på 500, med et standardavvik på 100. Det er ikke umiddelbart enkelt å sammenlikne poeng eller mestringsnivåer med matematikk, lesing og naturfag. Det såkalte OECD-gjennomsnittet i denne undersøkelsen er her satt sammen av kun 14 deltakerland, og kun 4 av disse landene har deltatt i alle gjennomføringene (USA, Italia, Polen og Spania). Det er også knyttet usikkerhet til alle typer målinger, og i PISA-undersøkelsen er måleusikkerhet og utvalgsusikkerhet de to viktigste. Måleusikkerhet har sammenheng med at hver elev bare får et utvalg av oppgaver, mens utvalgs-usikkerhet er knyttet til at det er et utvalg av elever, og ikke hele populasjonen av 15-åringer, som deltar. I rapporten oppgis måleusikkerhet som standardfeil.

Referanser

Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del av læreplanverket*. Hentet fra:
<https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

Jensen, F., Pettersen, A., Frønes, T. S., Eriksen, A., Løvgren, M., & Narvhus, E. K. (2023). *PISA 2022. Norske elevers kompetanse i matematikk, naturfag og lesing*. Cappelen Damm Akademisk.
<https://doi.org/https://doi.org/10.23865/noasp.205>

OECD (2024). *PISA results 2022: Vol. 4. Financial literacy*. OECD Publishing.

OECD (2023a). *PISA 2022 assessment and analytical framework*. PISA, OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/dfeobf9c-en>

OECD. (2023b). *PISA results 2022: Vol. 1. The state of learning and equity in education*. OECD Publishing.
<https://www.oecd.org/publications/pisa-2022-results-volume-i-53f23881-en.htm>

OECD (2020). *Recommendation of the Council on Financial Literacy*. OECD Publishing.
<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>

Utdanningsdirektoratet (2020a). *Læreplan i matematikk 1.–10. trinn (MAT01-05)*.
<https://www.udir.no/lk20/mato1-05>

Utdanningsdirektoratet (2020b). *Læreplan i samfunnsfag 1.–10. trinn (SAF01-04)*.
<https://www.udir.no/lk20/saf01-04>